

Ola Kyhlberg

Arkeologisk analys och historisk tolkning.

Ett svar till Hans Gillingstam

Historiker har av tradition betraktat det yngre arkeologi-ämnet med viss misstro. I synen på arkeologi har gång efter annan framskyttat en mer eller mindre uttalad skepticism gentemot det arkeologiska källmaterialets och analysens möjligheter jämfört med historisk vetenskap och dess berättande källor. Arkeologin har å sin sida hävdad att dess källmaterial utgör en mera objektiv rest av just det historiska skeendet man sökt förklara, förstå och rekonstruera.

I och med Hans Gillingstams sakkunskap och intresse inom det ämnesområde, som min artikel "Birgerssönernas gravar i Riddarholmskyrkan. En metodstudie inom historisk arkeologi" (Kyhlberg 1984) kommit att beröra, har denna motsättning aktualiserats. En dialog kring olikheterna mellan arkeologiskt och historiskt förhållningssätt, kring källkritik och metodkontroll, kring kvalitet och kvantitet m m kan nog anses väl motiverad att föra i denna tidskrift med sina starka kritiska traditioner.

Forskningsprocessen: från data till sannolikheter och fakta

Gillingstam skriver inledningsvis att: "Kärnan i Kyhlbergs studie är en analys av benen i dessa gravar och deras placering. Dess publicering i en tidskrift för *historisk* forskning torde emellertid ha föranletts av hans försök att nå längre än Olsson i identifieringen av de begravna personerna." Denna formulering antyder, syns det mig, att skelettmaterialet ifråga uppfattas som en i högre grad arkeologisk än historisk angelägenhet. Analysdelen skulle ha ett arkeologiskt och tolkningsdelen ett mera historiskt intresse (?)

Min artikel är och förblir vad den utgivit sig för, en arkeologisk metodstudie inom det historiska fältet. Positiva kvaliteter i metod och analys skapade behov av en, som det synes, fruktbar historisk teoribildning och därav härledda hypoteser och tolkningar. Dessa var emellertid inte artikelns primära ärende. Placeringen i tidskriften *Scandia* var från min sida ett uttryck för en önskan att för historiker uppmärksamma några icke berättande samtida källor och utreda frågan om dessas informations- och bevisvärde.

En (arkeologisk) forskningsprocess kan beskrivas som ett antal successiva steg. Efter källmaterialets framtagande följer en omformning av tre-dimensionella data till en dokumentation. I följande steg tillförs en tillrättalagd beskrivning av denna. Därefter vidtar förklaringar och analyser för att utmynna i försök till tolkningar. Först därpå kan denna "kunskap" förmedlas eller omvandlas till nya hypoteser, vil-

ka återförs till källmaterialet i en kretsgång. Denna process, från data, över antaganden och sannolikheter, till fakta (?) innefattar också en iterativ rörelse mellan t ex kvalitativa och kvantitativa ståndpunkter.

Mellan Gillingstams och mitt förhållningssätt finns därför en intressant och väsentlig skillnad. Gillingstams argument särskiljer i artikeln inte förklaring och analys från tolkning och hans vetenskapliga argument är därtill svåra att kontrollera.

Med denna utveckling vill jag framhålla följande: Eftersom min arkeologiska *analys*metods bevis- och informationsvärde inte alls granskats, försvåras en diskussion om de därur härledda historiska *tolkningarna*.

”Om man vill klarlägga historiska fakta”, säger Gillingstam avslutningsvis, ”räcker det inte med enbart arkeologisk metod. Det behövs också historisk källkritisk metod och kunskap om den tidigare forskningen.”

Begreppen historisk och arkeologisk kan här byta plats och därmed vändas mot Gillingstams eget sätt att driva en vetenskaplig argumentation, då han undviker att ta ställning till den arkeologiska delen. Det syns mig inte vara en alltigenom hållbar ståndpunkt att generellt hävda skriftliga källors överlägsenhet över arkeologiska, särskilt som de i föreliggande fall varken är primärkällor eller entydiga. Man kan notera, att Gillingstam inte själv anlägger källkritiska aspekter på Rasmus Ludvigssons uppgifter från 1500-talet, vilka utgör grund för en del av hans motargument. Tillsammans tycks mig dessa omständigheter åstadkomma en försvagning av bevisvärdet i Gillingstams argument. I rättvisans namn måste dock också framhållas att vissa av Gillingstams källor är av mera entydig och tillförlitlig karaktär.

Min artikel hade för avsikt att väcka intresse för vetenskapsteoretiska problem, som t ex spännvidden mellan, och innebörden av, källkritik på kvalitativ grund och metodkontroll på kvantitativ grund. Utformningen av artikeln var avsedd som en, om dock avlägsen, analogi till naturvetenskaplig redovisning. Ett laboratorieförsök i t ex kemi måste presenteras så att det går att upprepa och därmed kontrollera. Min artikel presenterar analysens olika steg så, att varje läsare själv skall kunna upprepa och därmed kontrollera dessa, liksom värdet av dess historiska implikationer.

Den arkeologiska materialanalysen ledde till fastställandet av begravningsföljden i Magnus Birgerssons d ä ”Ladulås” grav, samt till ett konstaterande av ett samband av kvantitativ art mellan de lösa benen i bägge korggravarna, alltså inkluderande Karl Knutssons grav. Starka indicier framkom på ett samband och på fysiologiska likheter mellan kranieerna i Magnus ”Ladulås” grav. Som en konsekvens därav kunde de osteologiska och historiska åldersbestämningarna sammanföras och synkroniseras med begravningsföljden. Dessa uppgifter gav tillsammans tillfällen till inbördes kontroller.

Förutsättningarna för identifieringarna var givna genom tidigare historisk och genealogisk forskning. En förutsättning var, att den först begravde var Magnus ”Ladulås” själv och att dessutom hans sonson Magnus Birgersson d y lagts i samma grav, vilket Erikskrönikan omnämner. Därtill antogs, att drottning Helvig också beretts plats i graven. Genealogiskt utgjordes identitetsramen av den sk Bjälboättens stamtavla enligt Karlsson och Fürst & Olsson 1921 (se Kyhlberg 1984 o d anfl litt).

Den historiska teorin

Gillingstams framställning innehåller vad som ser ut som en motsägelse. Så anser han, att varken Valdemar Eriksson eller Erik Valdemarsson d y kan förväntas ha

begravts i Magnus "Ladulås" grav, eftersom de troligen inte räknats till kungahuset. Detta kräver ett klargörande, innan det kan accepteras som argument. Vad innebar detta begrepp, kungahuset, för samtiden? Därtill föreligger stor sannolikhet för att bägge korggravarna planerats och utnyttjats av samma grupp av människor. Detta gör det möjligt att påstå, att uppemot senast ca 1470, härrört ur samma krets, vilken därmed knappast kan ha varit endast den trängre familjekretsen. Till denna argumentation bör också föras den historiska teori, på vilken övriga hypoteser och hypotesprövningar grundats, nämligen att korggravarna ("Birgerssönernas gravar"?) representerar inte endast en familjär, utan också en dynastisk manifestation förknippad med platsen och staden. Vad beträffar Karl Knutssons val av gravplats betonar Gillिंगstam just legaliseringsaspekten.

Det hade varit värdefullt att få denna grundläggande teori belyst utifrån historisk forskningshorisont. Om den kan accepteras av historiker kunde den bidra till att förklara att t ex den detroniserade kung Valdemar Birgersson, trots den i och för sig trovärdiga uppgiften om valet av gravplats i Vreta Kloster, ändå indiceras ha blivit begravd intill brodern i Gråbrödraklostrets kyrka i Stockholm.

Identifieringar av historiska personer

Baserat på den historiska teorin om "Bjälbo-ättens" val av gravplats föreligger följande länkar i den kedja av indicier, vilka utpekar *Valdemar Birgersson* som individ IV i Magnus "Ladulås" grav:

- Begravningsföljden har fastställts till: I–IV–II osv
- Individ I är Magnus "Ladulås", död 1290
- Individ II är Magnus Birgersson d y, död 1320
- Individ IV hade gravlagts på golvet intill Magnus "Ladulås" vänstra sida
- Individ IV, vilken alltså begravts i tidsintervallet ca 1290–ca 1320, var osteologiskt åldersbestämd till ca 65 år ($\pm$ ca 5)
- Sambandsstudiet av kranierna pekade mot ett starkt samband mellan individ I och IV, vilka förmodas ha varit bröder
- Serien av kranier enligt rangkorrelationsberäkningen placerar Individ IV först, följd av I–V osv.

Med ovan angivna förutsättningar och indicier ges få andra möjligheter att utpeka någon historiskt känd person av hög rang inom den närmaste kretsen kring kung Magnus än Valdemar Birgersson (f ca 1237, död 1302). Reservationer och invändningar bör som jag ser det i första hand resas mot de genealogiska förutsättningarna givna i stamtavlan, som omnämnts ovan.

Gillingstam anmärker på att jag skulle ha antagit, att också brodern *Bengt*, som var biskop i Linköping (död 1291), skulle ha begravts i Magnus "Ladulås" grav. Det har jag heller inte påstått (jfr Kyhlberg 1984, s 136). Utifrån den historiska teorin har jag emellertid pekat på det korta intervallet mellan kung Magnus och broderns död, vilket kan ha kommit att förändra planerna för korggravarnas användning. Den första graven kan av hygieniska skäl ha varit omöjlig att öppna. Som stöd för denna tanke har jag anfört, att Karl Knutssons grav, med sin betydligt enklare konstruktion, måste karakteriseras som en jordgrav. Detta i sin tur skulle tyda på att den färdigställdes i hast. Jag menade alltså att brodern Bengt kunde tänkas återfinnas som den först begravde i Karl Knutssons grav.

Vidare anmärker, eller snarare avfärdar, Gillingstam min och dessförinnan Martin Olssons tanke att också *Rikissa Magnusdotter*, abedissan i S:ta Clara Kloster (död ca 1350) skulle ha gravlagts tillsammans med föräldrarna. Som motargument anför Gillingstam en uppgift hos Rasmus Ludvigsson om en gravstensinskrift i S:ta Clara. Han tillägger:

”Eftersom ingen källuppgift föreligger om att hon begravts i gråbrödraklostret, förefaller det emellertid metodiskt mer oförsvarligt att av hennes fars och brorsons begravning där dra slutsatsen, att även hon skulle ligga där.”

Mot detta kategoriska yttrande, vilket baseras på en felaktig uppfattning av den arkeologiska argumentationen, måste jag opponera mig. För det första: Rikissa har identifierats med stöd av den andra *kvinnan* i graven, vilken med intill visshet gränsande sannolikhet är drottning Helvig. För det andra kan inte Rasmus Ludvigsson användas kritiklöst, eftersom hans uppgifter är sekundära, kanske till och med tertiära, men också därför att hans uppgifter omfattar en gravinskrift, inte någon begravning. För det tredje kan argumentet, att det saknas källuppgift, väl knappast vara tungt vägande? Det visar främst på en stark tilltro hos Gillingstam till de skriftliga källorna, men hur många personers begravningar och gravplatser finns de facto belagda i samtida källor? För det fjärde kan man just i detta fall med fog påstå att det inte räcker med historisk metod. Skelettmaterialet finns ju där och innehåller information av betydelse också det. Likheterna mellan kvinnokranierna är såväl uppmätbar och numeriskt registrerbar som synlig vid en okulär besiktning. Den andra kvinnan i Magnus "Ladulås" grav måste alltså sökas i den första kvinnans (drottning Helvig, individ V) omedelbara genealogiska närhet. En genomgång av de presenterade kraniemåten (Fürst & Olsson 1921, s 146–147) visar, att individ VI är "närmast granne" i 50 % av fallen och individ II i 30 % av fallen. Övriga individer ligger på en markant lägre nivå. Detta skulle motsvara 50 % mellan mor och dotter och 30 % mellan farmor och sonson. Av Fig 96, 103 och 104 hos Fürst & Olsson 1921 framgår redan av en tentativ okulärbesiktning dessutom, att sannolikheten måste vara mycket större för att individ I och V genererat individ VI än tvärtom. Detta kan iakttagas bland annat på ögonhålans form, på fotografi bakifrån nackpartiet m m. Vad beträffar sofistikerade metoder att mäta samband av ärftlig art kan hänvisas till arbeten av Sjøvold (1984 o d anflitt).

Gillingstam påpekar med rätta vissa konkreta sakfel och brister i min framställning, som att drotsen Magnus Ragvaldsson försetts med förnamnet Mats och att dödsdatum för Magnus Birgersson d y numera anses vara den 1 juni 1320 och inte den 27 oktober. Därtill påpekar Gillingstam vissa underlåtenhets synder, som att jag tyvärr inte uppmärksammat vare sig hans egen artikel i HT 1972 om hertigtiteln eller Herman Schücks artikel om Magnus "Ladulås" i Svenskt Biografiskt Lexikon. Dessa fel skall givetvis erkännas, men måste anses marginella för min huvudframställning.

De av mig framlagda förslagen till historiska hypoteser och tolkningar måste bli bedömda i samband med den metod och analys på vilken de står och faller. Jag uppfattar tyvärr Gillingstams artikel som något okritisk vad gäller de egna åberopade skriftliga källorna och samtidigt bokstavligen oanalyserad vad gäller synen på den arkeologiska argumentationen och försöken till bevisföring från min sida.

REFERENSER

- Fürst, C M & Olsson, M, 1921. *Magnus Ladulås' och Karl Knutssons gravar i Riddarholmskyrkan*. Arkeologiska, konsthistoriska och antropologiska undersökningar. Stockholm.
- Kyhlberg, O, 1984. Birgerssönernas gravar i Riddarholmskyrkan. En metodstudie inom historisk arkeologi, *Scandia*, band 50:2, 1984. Lund.
- Sjøvold, T, 1984. A Report On The Heritability Of Some Cranial Measurements And Non-Metric Traits. I: van Vark & Howells (eds), *Multivariate Statistical Methods in Physical Antropology*.